

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ПІДРУЧНИКІВ І ХРЕСТОМАТІЙ ІЗ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ: ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Наталія Гоголь,
кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант відділу історії та філософії освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, України,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0780-6237>,
e-mail: natashagogol75@gmail.com

У статті зазначено, що в основу концептуальної парадигми шкільної літературної освіти в Україні покладено засадничі ідеї реалізації культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури. Підкреслено, що реалізація культурологічного підходу в підручниках і хрестоматіях із зарубіжної літератури визначається біографічним, історико-літературним і культурно-мистецьким контекстами, що дає змогу розглядати художні твори крізь призму широкого кола історико-культурних явищ. Актуалізовано принципи втілення культурологічного контексту в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури 1990–2000 рр. Наголошено, що продуктивне використання методичних здобутків попередніх історичних періодів сприяє розробленню сучасної стратегії конструювання й використання навчальної книги в шкільній літературній освіті на засадах культурологічного підходу.

Ключові слова: шкільна літературна освіта; зарубіжна література; підручник; культурологічний підхід до навчання зарубіжної літератури; художній твір; культурологічний контекст; мистецькі паралелі.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Нові завдання шкільної літературної освіти наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. відповідно до викликів українського суспільства відобразились у змісті й структурі навчальної книги із зарубіжної літератури. Варто зазначити, що за роки існування предмета «Зарубіжна/світова література» українськими вченими-методистами Є. Волощук, О. Ісаєвою, Ж. Клименко, Ю. Ковбасенком, Л. Мірошніченко, Д. Наливайком, О. Ніколенко, О. Пронкевичем, Г. Сиваченко, Ю. Султановим, Б. Шалагіновим, К. Шаховою та багатьма іншими створено ціле покоління інноваційних підручників для різних етапів шкільної літературної освіти. Автори підручників успішно працюють над

підвищенням ролі текстового й позатекстового компонентів у розв'язанні поставленої проблеми.

У сучасних підручниках реалізуються різні підходи до вибору основного навчального матеріалу та мистецького контексту як дієвого засобу реалізації культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури. Традиційним на сьогодні стало впровадження у зміст шкільної літературної освіти культурологічного контексту для ефективного сприйняття й осмислення учнями ідейно-тематичної та сюжетно-композиційної побудови літературного твору.

В умовах гуманітарної парадигми шкільної літературної освіти роль і значення сучасного підручника зарубіжної літератури дедалі більше полягають у тому, щоб сприяти розвиткові ключових і предметних компетентностей учнів-читачів, збагачувати їхній життєвий і чуттєвий досвід, розвивати емоційно-ціннісну сферу, формувати психологічну готовність молодого покоління до продуктивного життя у суспільстві [1, с. 362]. Тож реалізація рекомендаційної програмової рубрики «Література і культура» у шкільних підручниках зарубіжної літератури сприяє забезпеченню взаємодії літератури з іншими видами мистецтва; формуванню в учнів умінь зіставляти літературні тексти з їхнім утіленням у живописі, кіно, музиці тощо; виховуванню в юної особистості інтересу до світових культурних надбань людства.

На сучасному етапі розвитку українського підручникотворення актуалізується питання щодо змісту та структури підручника як основної навчальної книги із зарубіжної літератури, форми викладу матеріалу, рубрикації підручника, використання інфографіки, посилення на різні джерела інформації, переосмислюються його основні функції, посилюються роль і значущість культурологічного компонента в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках навчальної книги. З огляду на це актуальною на початку XXI ст. залишається проблема реалізації культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури в закладах загальної середньої освіти, створення сучасних підручників та посібників-хрестоматій із функціональним та потужним мистецьким контекстом.

Водночас продуктивне використання методичних здобутків минулого допоможе розробленню сучасної стратегії конструювання й використання навчальної

книги в шкільній літературній освіті. Відтак, збереженню кращих ідей та уникненню недоліків у реалізації культурологічного контексту в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках сучасних навчальних книг сприятиме конструктивно-критичний аналіз дидактико-методичного потенціалу шкільних підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури для основної та старшої (профільної) школи, виданих в Україні протягом 1990–2000 рр.

Формулювання цілей статті. У статті ретроспективно розглянуто особливості реалізації культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури, втіленому в культурологічному контексті шкільних підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури 1990–2000 рр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Українськими вченими (Л. Базиль, О. Бандура, Т. і Ф. Бугайки, Н. Волошина, С. Жила, О. Мазуркевич, Л. Мірошниченко, Р. Мовчан, Т. Матюшкіна, О. Покатілова, В. Оліфіренко, Є. Пасічник, С. Пультер, О. Семенов, Б. Степанишин, О. Слоньовська, Л. Удовиченко, Б. Шалагінов, Ф. Штейнбук, Т. Яценко та інші) окреслено основні характеристики підручників із літератури від найдавніших часів до сучасності, проаналізовано ефективні шляхи їх удосконалення, розглянуто питання змісту та способів організації навчального матеріалу у шкільних підручниках української і зарубіжної літератури.

Проблемі створення якісних підручників української і зарубіжної літератури в умовах модернізації шкільної літературної освіти присвячені праці українських учених-методистів С. Жили, О. Ісаєвої, Ж. Клименко, Н. Логвіненко, Л. Мірошниченко, Р. Мовчан, О. Ніколенко, Є. Пасічника, В. Пустохіної, Г. Семенюка, О. Слоньовської, Б. Степанишина, В. Цимбалюка, А. Фасолі, В. Шуляра, Т. Яценко та ін. Так, українською вченою Т. Яценко розглянуто дидактико-методичний аспект підручників української літератури в історичному контексті освітніх ідей таких діячів освіти і культури, як Б. Грінченко, О. Дорошкевич, В. Коряк, Т. Бугайко і Ф. Бугайко, В. Неділько, Є. Пасічник, Б. Степанишин, О. Бандура, Н. Волошина та ін. Ученою окреслено продуктивне використання прогресивних методичних здобутків попередніх історичних періодів під час розроблення сучасної стратегії конструювання, експертизи й упровадження навчальної літератури в галузі загальної

середньої освіти [2]. Також Т. Яценко розглянуто принципи втілення міжмистецької взаємодії в системі сучасної шкільної літературної освіти, актуалізовано ідеї реалізації культурологічного підходу в оновлених програмах і підручниках української літератури для 10–11-х класів (рівень стандарту, профільний рівень), що орієнтують на розвиток у старшокласників ключової компетентності «Обізнаність та самовираження у сфері культури» [3].

У працях Л. Удовиченко представлено актуальні питання змісту, структури та використання підручника із зарубіжної літератури в навчально-виховному процесі старшої школи; схарактеризовано структуру підручника як дидактичну систему, розкрито методичні особливості роботи з підручником на різних етапах вивчення художнього твору [4]. Іншою дослідницею О. Покатіловою проаналізовано принципи реалізації культурологічного компонента у навчально-методичному забезпеченні уроків світової/зарубіжної літератури [5, с. 45–58].

Визначення й обґрунтування культурологічного контексту, втіленого у біографічних нарисах, літературно-критичному матеріалі, методичному апараті та ілюстративному матеріалі підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури, є необхідним не лише для осмислення історії підручникотворення, а й для визначення напрямів удосконалення навчальної книги в ракурсі означеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Розгляд художнього твору у взаємозв'язках з іншими виявами естетичної свідомості, відображеної в різних видах мистецтва (образотворче мистецтво, музика, скульптура, архітектура, кіно, театр тощо) та інших культурних формах (фольклор, міфологія тощо) з метою виявлення спільного соціального досвіду ми називаємо культурологічним підходом. Реалізація такого підходу в підручниках і хрестоматіях із зарубіжної літератури визначається біографічним, історико-літературним і культурно-мистецьким контекстами, що уможливорює досягнення літературного твору на основі широкого кола історико-культурних явищ, надаючи водночас пріоритет словесному мистецтву.

Аналіз підручників означеного історичного періоду дав змогу констатувати, що ефективній реалізації культурологічного підходу на уроках зарубіжної літератури сприяють різноманітні рубрики навчальної книги, в яких встановлюються

міжпредметні, міжмистецькі й міжлітературні зв'язки: «Арт-салон», «Україна і світ», «Український мотив», «У світі мистецтва», «Давайте порівняємо», «Художня галерея епохи», «Література в колі муз», «Література в колі мистецтв» тощо. Робота з матеріалами таких рубрик не лише вчить демонструвати взаємодію літератури з іншими видами мистецтва, порівнювати художні тексти з їхнім утіленням у живописі, кіно, музиці тощо, а й актуалізує опорні та фонові знання, читацький, життєвий і чуттєвий досвід школярів, забезпечує збагачення внутрішнього світу особистості, сприяє формуванню читацьких смаків, розвиткові потреб та інтересів у читанні упродовж життя [4, с. 365].

Водночас навчально-методичне забезпечення курсу «Зарубіжна/світова література», видане протягом 1990–2000 рр., потребує конструктивно-критичного осмислення. Варто наголосити, що ілюстративно-репродуктивний підхід до подання культурологічних матеріалів характерний для переважної більшості навчальної літератури із зарубіжної літератури, виданої у перші роки введення у загальноосвітніх закладах України цієї навчальної дисципліни. Варто зазначити, що культурно-мистецький контекст підручників як української, так і зарубіжної літератури кінця ХХ ст. забезпечувався переважно зразками чорно-білих світлин за тематиками різних галузей мистецтва, а також розміщенням кольорових фото на окремих сторінках навчальних книг. Культурологічне спрямування мали й представлені інформаційні матеріали довідкового характеру (теоретичний блок) із практикуванням супроводу запропонованих до них запитань і завдань (аналітичний блок). Проте були й підручники, де передбачалося мінімальне забезпечення культурно-мистецького контексту та використовувалося обмаль запитань і завдань, спрямованих на розвиток культурної компетентності школярів.

Почасти культурологічний контекст підручників, виданих на зорі зародження зарубіжної літератури як дисципліни, представлено лише окремими чорно-білими ілюстративними матеріалами без назви авторів відповідного твору мистецтва. Наприклад, ілюстративний блок підручника зарубіжної літератури для 6-го класу 1994, 1996 рр. (автори – А. Лісовський та С. Пультер) репрезентовано окремими ілюстраціями до літературних творів, проте жодна з них не має ні назви, ні автора.

Прикро, що у процесі роботи над літературними творами до поданих ілюстрацій не запропоновано запитань. Проаналізувавши рубрику підручника «Запитання і завдання», ми знайшли лише одне завдання, що орієнтує учнів на вираження власної творчості засобами мистецтва, а саме: «Уявіть, що ви створюєте діафільм «Том у кайданах». Які кадри ви підібрали б до цього діафільму, які підписи поставили б під ними?...» [6, с. 343].

Схожа ситуація спостерігається і в інших підручниках зарубіжної літератури, виданих у перші роки становлення навчальної дисципліни у закладах загальної середньої освіти. Так, у підручниках С. Сафарян та Ю. Султанова (1994, 1995 рр.) ілюстративний блок відсутній, а аналітичний містить лише окремі запитання й завдання репродуктивного характеру, що орієнтують учнів на проведення мистецьких паралелей, як-от: «Використовуючи додаткові матеріали, підготуйте коротку усну розповідь про самотню сьогдійську культуру, про її роль у відродженні класичної поезії Сходу», [7, с. 88]; «Назвіть кінофільми, діафільми, твори живопису, присвячені Дон Кіхоту та його автору» [7, с. 220]; «Намалюйте ілюстрації до вподобаних вами уривків з героїчних епосів» [7, с. 20]; «Підготуйте ілюстрації до балади «Лісовий цар»» [7, с. 37] тощо.

У хрестоматії із зарубіжної літератури для 5–9-х класів (укладач – М. Борецький, 1995 р.) культурологічний контекст представлено лише яскравими кольоровими ілюстраціями, розміщеними на обкладинці та форзаці навчальної книги, і чорно-білими ілюстраціями між розділами [8]. Засмучує неналежна увага авторів хрестоматії до мистецтвознавчої інформації у теоретичному блоці підручника, а також відсутність в аналітичному блоці навчальної книги відповідних запитань і завдань. У пробному навчальному посібнику-хрестоматії (автор – Д. Веприняк, 1994 р.) подано лише найвидатніші твори світової літератури, що згруповані за жанрово-тематичним принципом, коментарі до них, окремі методичні поради та список найнеобхіднішої літератури [9].

У читанці-підручнику зарубіжної літератури для 7–8-х класів (автори – Т. Денисова, Г. Сиваченко, 1998 р.) [10] ілюстративний блок відсутній. Водночас авторами запропоновано низку запитань і завдань, що спонукають учнів пригадати

майстерне втілення літературних першоджерел у суміжних видах мистецтва, наприклад: «Чи пов'язані якимось сучасні «фільми жахів» з творами Едгара По?» [10, с. 156]; «Чи знаєте ви, що відома опера Бізе «Кармен» створена за мотивами однойменної новели Меріме?» [10, с. 186]; «Чи бачили ви якісь кінофільми про Шерлока Холмса? Який із сюжетів вам найбільше сподобався? Чим саме? Хто з акторів запам'ятався?» [10, с. 235]; «Чи бачили ви кінофільм «Вождь червоношкірих? Сподобався він вам?» [10, с. 241]; «Чи бачили ви телевізійний фільм українського режисера Миколи Мащенка «Овід»? [10, с. 262] тощо. Варто зазначити, що наведені у підручнику запитання і завдання мають переважно репродуктивний характер і не передбачають осмислення учнями майстерності втілення в суміжних образотворчостях літературних сюжетів, проведення мистецьких паралелей тощо.

О. Пронкевичем, автором одного з перших підручників зарубіжної літератури для 10-го класу (1997 р.) [11], у вступних до розділів підручника, монографічних статтях про творчість письменників та аналітичних статтях про художні твори широко представлено панораму суспільно-історичного та культурного життя різних країн світу, розкрито тематику й проблематику найяскравіших художніх творів кожного періоду, акцентовано увагу на особливостях творчого методу письменників, що створює належне культурологічне підґрунтя для аналізу ідейно-естетичного змісту мистецьких пам'яток. Проте в аналітичному блоці підручника практично немає запитань і завдань, спрямованих на проведення мистецьких паралелей між художнім твором та суміжними образотворчостями. В ілюстративному блоці підручника, на жаль, відсутні будь-які засоби унаочнення, пов'язані з теоретичним матеріалом. Подібна тенденція простежується й у перевиданнях підручника 1999, 2001 та 2002 рр. та хрестоматії із зарубіжної літератури для 10-го класу (упорядник – О. Пронкевич, 1998, 2001 рр.) [12].

Варто зауважити, що у перероблених і доповнених перевиданнях навчальної книги 2003 та 2004 рр. автор збагачує зміст аналітичного блоку завданнями на встановлення міжмистецьких зв'язків [13, с. 11], роботою з поданим ілюстративним матеріалом [13, с. 131], дослідницькою діяльністю [13, с. 167], компаративним аналізом та творчими роботами [13, с. 426] тощо. Варто наголосити, що такі

нововведення забезпечують вивченняхудожніх творів у широкому культурологічному контексті.

Ілюстративний блок означеного підручника представлено довершеними кольоровими зразками різних галузей мистецтва (живопису, архітектури, скульптури, фотомистецтва, мистецтва театру і кіно тощо). Імпонує те, що практично за кожною світлиною передбачено систему роботи (рубрика «Я працюю з ілюстраціями»), запропоновано запитання і завдання спрямовані на формування у старшокласників умінь проводити мистецькі паралелі, оцінювати майстерність митців суміжних галузей мистецтва, висловлювати власне ставлення й давати оцінку сприйнятому, виявляти власну творчість тощо. Наведемо кілька прикладів: «Використовуючи ілюстрації, вміщені у підручнику, а також інші джерела, підготуйте виставку репродукцій на тему «Образ жінки у світовому образотворчому мистецтві кінця ХІХ – початку ХХ ст.» [13, с. 456]; «Порівняйте різні сценічні втілення образу Гаєва (фотографії на с. 467). Чим різняться «прочитання», запропоновані акторами? Кому з відомих сучасних акторів ви запропонували б роль Гаєва, Раневської, Лопухіна?» [13, с. 469]; «Роздивіться жіночі портрети, вміщені в цьому розділі, і виберіть ті, героїні яких, на вашу думку, схожі на Елізу Дулітл. Свій вибір аргументуйте цитатами з тексту п'єси. Якби ви мали можливість ілюструвати п'єсу Дж. Б. Шоу, яким зображенням головних героїв – реалістичним чи символічним – ви б надали перевагу? Чому?» [13, с. 522].

На осягнення літератури в контексті культури доби орієнтує рубрика «Я сприймаю літературу в контексті культури», розлогі запитання і завдання якої не тільки спрямовують увагу учнів на аналіз літературних тем, сюжетів та образів у різних галузях мистецтва, а й орієнтують на перегляд і аналіз відповідного культурологічного та мистецтвознавчого матеріалу в різних пошукових системах, спонукають до вираження власних ідей у творчо-пошуковій діяльності та творчих проєктах (реферат, есе, доповідь, біографічне дослідження, рецензія, інсценізація, виставка ілюстрацій тощо). Наведемо один із прикладів: «1. Зробіть невеличку виставку ілюстрацій різних художників до роману «Війна і мир». Обґрунтуйте, чому ви відібрали саме ці ілюстрації. 2. Доберіть репродукції картин митців різних епох, які

б ілюстрували ваше уявлення про образ неба Аустерліца. Напишіть невеличке дослідження «Небо у світовому живописі та літературі». 3. Прослухайте (подивіться) оперу С. Прокоф'єва «Війна і мир». Підготуйте доповідь на тему: «Роман Л. Толстого «Війна і мир» на оперній сцені». 4. Перегляньте американську (1956 р., режисер К. Відор) та російську (1966–1967 рр., режисер С. Бондарчук) екранізацію роману «Війна і мир», порівняйте їх і напишіть, яку з них ви вважаєте ближчою до задуму письменника» [13, с. 223].

У теоретичному блоці підручника в розлогіх вступних та монографічних статтях подається необхідний культурологічний матеріал для цілісного розгляду літературних творів у контексті відповідної культурної доби, мистецького напрямку, течії, школи тощо, що допомагає старшокласникам цілісно осягати програмні твори в контексті культури певної історичної доби. Автором виважено продумані всі види і форми навчальної діяльності учнів, спрямовані на поглиблення предметної та ключових компетентностей. Імпонують різноманітні за характером додаткові завдання культурологічного спрямування, серед яких належне місце відведено репродуктивним, евристичним і дослідницьким. Варто наголосити, що запропоновані запитання і завдання не передбачають однозначних відповідей, спонукають учнів до висловлення власних думок щодо інтерпретації літературних сюжетів та образів у різних галузях мистецтва. Наприклад, під час вивчення теми «Література реалізму» учням пропонуються такі завдання: «Знайдіть альбоми з репродукціями картин російських художників XIX ст. (О. Іванова, І. Крамського, М. Ге, І. Рєпіна та ін.). <...> Проаналізуйте спільність тематики їхніх картин та творів російських письменників-прозаїків того часу. Поміркуйте над причинами цього явища» [13, с. 41].

Значну увагу в підручнику О. Пронкевича приділено роботі учнів із доступною інформацією в мережі Інтернет (рубрика «Я в Інтернеті»), проте вона не виходить за межі репродуктивної діяльності, як-от: підготувати доповідь на тему «Література та культура XIX ст. в Інтернеті» [13, с. 11], у пошукових системах всесвітньої інформаційної мережі Інтернет (Google) знайти й роздивитись портрети Г. де Мопассана та Е. Золя, сформулювати у формі невеличкого роздуму зовнішні риси, типові для французького письменника XIX ст. [13, с. 21] тощо.

Отже, аналіз теоретичного, аналітичного та ілюстративного блоків підручника зарубіжної літератури О. Пронкевича для 10-го класу дав нам змогу зробити висновок про влучну реалізацію взаємодії літератури з іншими видами мистецтва, спрямовану на формування вмінь старшокласників порівнювати літературні тексти з їхнім утіленням у живописі, кіно, музиці тощо й створювати власні тексти різних жанрів, використовуючи відповідні зображально-виражальні засоби, орієнтуючи учнів на встановлення міжкультурної комунікації та виховуючи любов до літератури і мистецтва як складників людської цивілізації.

У перших підручниках для 11-го класу за загальною редакцією О. Чиркова 1997, 1999 та 2000 рр. автори пропонують для підготовки до сприйняття художніх творів ґрунтовні історико-літературні статті про епохи та літературно-художні напрями, біографічні нариси, детальні характеристики образів-персонажів у контексті художнього твору. Варто відзначити діалогічну побудову аналітичних статей, у яких автори запрошують читачів поміркувати над концепціями світу й особистості у творах митців, що спонукає до конструктивного діалогу, сприяє літературному розвитку старшокласників. Проте аналітичний блок підручників поверхово визначає напрям самостійного аналізу учнями героїв твору в історико-літературному й культурному контексті та спонукає вчителів самостійно організовувати роботу над аналізом художнього твору в єдності змісту, форми та читацької інтерпретації. Ілюстративний блок навчальних книг представлено лише чорно-білими портретами письменників та ілюстраціями до розділів (у художньому оформленні використано фрагменти картин С. Далі, П. Пікасо), але жодного завдання чи запитання, спрямованого на реалізацію культурологічного контексту на основі діалогу суміжних образотворчостей, не передбачено [14–16].

Наступний етап у розвитку підручників із зарубіжної літератури пов'язаний із виходом навчальної книги для 11-го класу за редакцією М. Борецького (2000 р.). У навчальному виданні авторський колектив продовжує традиції структурування навчального матеріалу у вигляді історико-літературних нарисів, при цьому збагачує їх оглядом філософських вчень, що стали підґрунтям різноманітних літературних явищ, художніх та мистецьких течій і напрямів (позитивізм, екзистенціалізм, інтуїтивізм,

психоаналіз). У теоретичному й аналітичному блоках підручника логічно продовжується розгляд питань щодо впливу філософських теорій на творчість митців і розкривається їх відображення у письменницьких концепціях світу й особистості. Проте запитань і завдань, що орієнтують старшокласників на проведення мистецьких паралелей між суміжними видами мистецтва, не так багато. Наведемо як приклад одне з них: «Назвіть образи-символи з Апокаліпсиса, які ви зустрічали в художніх творах і на картинах митців» [17, с. 449]. У цілому авторам вдалося системно представити панораму естетичних шукань та художніх відкриттів у світовій літературі ХХ ст. у широкому історико-літературному, культурологічному та філософському контекстах, однак недоліком навчальної книги є відсутність у ній ілюстративного блоку, що збіднює уявлення учнів про художній світ мистецького твору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На початку ХХІ ст. актуальності набула проблема створення сучасних навчальних книг і хрестоматій із зарубіжної літератури на основі реалізації ідей культурологічного підходу. Водночас розроблення сучасної стратегії конструювання й упровадження в освітній процес відповідної навчальної літератури з потужним і функціональним мистецьким контекстом потребує актуалізації методичних здобутків минулого.

Аналіз підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури означеного історичного періоду дає підстави стверджувати, що в їх теоретичному, аналітичному й ілюстративному блоках враховано ідеї культурологічного підходу до навчання зарубіжної літератури в основній і старшій (профільній) школі. До змісту теоретичного й аналітичного блоків підручників авторами вводяться навчальні та ілюстративні матеріали мистецтвознавчого й культурологічного спрямування, які спонукають учнів замислюватися над відтворенням авторських концепцій світу й особистості у різних галузях мистецтва.

У біографічних нарисах, літературно-критичному матеріалі, методичному апараті та ілюстративному наповненні аналізованих навчальних книг авторами переважно враховано специфіку художньої перцепції кожного виду мистецтва. Проте варто наголосити на поступовому вдосконаленні мистецької взаємодії у підручниках і хрестоматіях із зарубіжної літератури означеного історичного періоду від

ілюстративного підходу до розлогого культурологічного контексту, орієнтованого на вдосконалення в учнів умінь аналізу та інтерпретації художніх творів із урахуванням мистецьких паралелей.

Отже, вивчення й конструктивно-критичне осмислення проблеми реалізації ідей культурологічного підходу в підручниках зарубіжної літератури, виданих в Україні протягом 1990–2000 рр., сприятиме збереженню найкращих ідей та уникненню недоліків під час утілення культурологічного контексту в теоретичному, аналітичному й ілюстративному блоках сучасних навчальних книг.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в аналізі шкільних підручників і хрестоматій із зарубіжної літератури на предмет утілення рекомендаційної програмової рубрики «Література і культура» в теоретичному, аналітичному та ілюстративному блоках навчальних книг із зарубіжної літератури, виданих різними авторами (Є. Волощук, О. Ісаєва, Ю. Ковбасенко, Д. Наливайко, О. Ніколенко, Н. Півнюк, О. Чепурко, Т. Маленька, Б. Щавурський та інші) протягом 2000–2016 рр..

Використані джерела

- [1] Л. М. Удовиченко, «Особливості методичної роботи з підручником із зарубіжної літератури в старшій школі». *Проблеми сучасного підручника*. № 19. С. 362–371. 2017.
- [2] Т. О. Яценко, «Шкільний підручник української літератури в умовах нового освітнього простору». *Теоретичні та практичні аспекти формування освітнього простору навчального закладу: світовий і вітчизняний вимір* : тези доповідей міжнар. наук. конф., 24–25 жовтня 2019 р., м. Львів. Львів : ЛНУ ім. І. Франка. С. 211–212. 2019.
- [3] Т. О. Яценко, «Шкільний підручник української літератури: історіографічний аналіз». *Проблеми сучасного підручника*. Вип. 18. С. 274–281. 2017.
- [4] Л. М. Удовиченко, «Особливості методичної роботи з підручником із зарубіжної літератури в старшій школі». *Проблеми сучасного підручника*. № 19. С. 362–371. 2017.
- [5] О. О. Покатілова, «Методика навчання старшокласників культурологічного аналізу на уроках світової літератури» : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Луганськ. 200 с. 2013.
- [6] А. М. Лісовський, С. О. Пульгер, *Зарубіжна література* : проб. підруч.-хрестоматія для 6 кл. 2-ге вид., змін. і допов. Київ, Україна : Вежа, 1996.
- [7] С. І. Сафарян, Ю. І. Султанов, *Зарубіжна література* : проб. підруч.-хрестоматія для 8 кл. загальноосвіт. шк. Київ, Україна : Вежа. 1995.
- [8] *Антична література* : хрестоматія. 5–9 кл. / уклад. М. Борецький. Львів, Україна : Світ, 1995.
- [9] Д. М. Веприняк, *Зарубіжна література* : проб. навч. посіб.-хрестоматія для 5–8 класів. Київ, Україна : Вежа, 1994.
- [10] Т. Н. Денисова, Г. М. Сиваченко, *Зарубіжна література* : читанка-підруч. для 7–8 класів. 2-ге вид. Київ, Україна : Освіта, 1998.
- [11] О. В. Пронкевич. *Зарубіжна література XIX століття* : проб. підруч. для 10 кл. серед. загальноосвіт. шк. Київ, Україна : Пед. преса, 1997.

- [12] *Зарубіжна література XIX століття*. Хрестоматія : навч. посіб. для 10 кл. загальноосвіт. шк. / упоряд., авт. вступ. ст. та дидакт. матеріалу О. В. Пронкевич. 2-ге вид. Київ, Україна : Пед. преса, 2001.
- [13] О. В. Пронкевич, *Зарубіжна література XIX століття* : підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. 4-е вид., перероб. і допов. Київ, Україна : Зодіак-ЕКО, 2004.
- [14] *Зарубіжна література* : підруч.-хрестоматія для 11 кл. загальноосвіт. шк. / за ред. проф. О. С. Чиркова. Київ, Україна : Вежа, 2000.
- [15] *Зарубіжна література* : проб. підруч. для 11 кл. загальноосвіт. шк. / за ред. проф. О. С. Чиркова. Київ, Україна : Вежа, 1997.
- [16] *Зарубіжна література* : проб. підруч. для 11 кл. загальноосвіт. шк. / Астрахан Н. І., Бондаренко Г. Ф., Євченко Н. В. та ін.; за ред. О. С. Чиркова. Київ, Україна : Вежа, 2000.
- [17] *Зарубіжна література XX століття* : підруч. для 11 кл. серед. загальноосвіт. шк., ліцеїв та гімназій / М. І. Борецький, Л. М. Борецький, О. І. Бухарова та ін.; за ред. М. І. Борецького. Львів, Україна : Світ, 2000.

References

- [1] L. M. Udovychenko, «Osoblyvosti metodychnoi roboty z pidruchnykom iz zarubizhnoi literatury v starshii shkoli». *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. № 19. S. 362–371. 2017. (in Ukrainian)
- [2] T. O. Yatsenko, «Shkilnyi pidruchnyk ukraïnskoi literatury v umovakh novoho osvithnoho prostoru». *Teoretychni ta praktychni aspekty formuvannia osvithnoho prostoru navchalnoho zakladu: svitovi i vitchyzniani vymir : tezy dopovidei mizhnar. nauk. konf., 24–25 zhovtnia 2019 r., m. Lviv*. Lviv : LNU im. I. Franka. S. 211–212. 2019. (in Ukrainian)
- [3] T. O. Yatsenko, «Shkilnyi pidruchnyk ukraïnskoi literatury: istoriohrafichnyi analiz». *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. Vyp. 18. S. 274–281. 2017. (in Ukrainian)
- [4] L. M. Udovychenko, «Osoblyvosti metodychnoi roboty z pidruchnykom iz zarubizhnoi literatury v starshii shkoli». *Problemy suchasnoho pidruchnyka*. № 19. S. 362–371. 2017. (in Ukrainian)
- [5] O. O. Pokatilova, «Metodyka navchannia starshoklasnykiv kulturolohichnoho analizu na urokakh svitovoi literatury» : dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02; Derzh. zakl. «Luhan. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka». Luhansk. 200 s. 2013. (in Ukrainian)
- [6] A. M. Lisovskyi, S. O. Pulter, *Zarubizhna literatura : prob. pidruch.-khrestomatiia dlia 6 kl. 2-he vyd., zmin. i dopov.* Kyiv, Ukraina : Vezha, 1996. (in Ukrainian)
- [7] S. I. Safarian, Yu. I. Sultanov, *Zarubizhna literatura : prob. pidruch.-khrestomatiia dlia 8 kl. zahalnoosvit. shk.* Kyiv, Ukraina : Vezha. 1995. (in Ukrainian)
- [8] *Antychna literatura : khrestomatiia. 5–9 kl.* / uklad. M. Boretskyi. Lviv, Ukraina : Svit, 1995.
- [9] D. M. Vepryniak, *Zarubizhna literatura : prob. navch. posib.-khrestomatiia dlia 5–8 klasiv.* Kyiv, Ukraina : Vezha, 1994. (in Ukrainian)
- [10] T. N. Denysova, H. M. Syvachenko, *Zarubizhna literatura : chytanka-pidruch. dlia 7–8 klasiv. 2-he vyd.* Kyiv, Ukraina : Osvita, 1998. (in Ukrainian)
- [11] O. V. Pronkevych, *Zarubizhna literatura XIX stolittia : prob. pidruch. dlia 10 kl. sered. zahalnoosvit. shk.* Kyiv, Ukraina : Ped. prеса, 1997. (in Ukrainian)
- [12] *Zarubizhna literatura KhIKh stolittia. Khrestomatiia : navch. posib. dlia 10 kl. zahalnoosvit. shk.* / uporiad., avt. vступ. st. ta dydakt. materialu O. V. Pronkevych. 2-he vyd. Kyiv, Ukraina : Ped. prеса, 2001. (in Ukrainian)
- [13] O. V. Pronkevych. *Zarubizhna literatura XIX stolittia : pidruch. dlia 10 kl. zahalnoosvit. navch. zakl. 4-e vyd., pererob. i dopov.* Kyiv, Ukrana : Zodiak-EKO, 2004. (in Ukrainian)
- [14] *Zarubizhna literatura : pidruch.-khrestomatiia dlia 11 kl. zahalnoosvit. shk.* / za red. prof. O. S. Chyrkova. Kyiv, Ukraina : Vezha, 2000. (in Ukrainian)
- [15] *Zarubizhna literatura : prob. pidruch. dlia 11 kl. zahalnoosvit. shk.* / za red. prof. O. S. Chyrkova. Kyiv, Ukraina : Vezha, 1997. (in Ukrainian)
- [16] *Zarubizhna literatura : prob. pidruch. dlia 11 kl. zahalnoosvit. shk.* / Astrakhan H. I., Bondarenko H. F., Yevchenko H. V. ta in.; za red. O. S. Chyrkova. Kyiv, Ukraina : Vezha, 2000. (in Ukrainian)

[17] Zarubizhna literatura XX stolittia : pidruch. dlia 11 kl. sered. zahalnoosvit. shk., litseiv ta himnazii / M. I. Boretskyi, L. M. Boretskyi, O. I. Bukharova ta in.; za red. M. I. Boretskoho. Lviv, Ukraina : Svit, 2000. (inUkrainian)

Наталья Гоголь, кандидат педагогических наук, доцент, докторант отдела истории и философии образования Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина

КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНТЕКСТ УЧЕБНИКОВ И ХРЕСТОМАТИЙ ПО ЗАРУБЕЖНОЙ ЛИТЕРАТУРЕ: ДИДАКТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

В статье отмечено, что в основу концептуальной парадигмы школьного литературного образования в Украине положены основные идеи реализации культурологического подхода к изучению зарубежной литературы. Подчеркнуто, что реализация культурологического подхода в учебниках и хрестоматиях по зарубежной литературе определяется биографическим, историко-литературным и культурно-художественными контекстами, которые позволяют рассматривать художественные произведения сквозь призму широкого круга историко-культурных явлений. Актуализирован принцип воплощения культурологического контекста в теоретическом, аналитическом и иллюстративном блоках учебников и хрестоматий по зарубежной литературе 1990–2000 гг. Указано, что продуктивное использование методических достижений предыдущих исторических периодов способствует разработке современной стратегии конструирования и использования учебных книг в школьном литературном образовании на основе культурологического подхода.

Ключевые слова: школьное литературное образование; зарубежная литература; учебник; культурологический подход к обучению зарубежной литературы; художественное произведение; культурологический контекст; художественные параллели.

Hohol Nataliya, candidate of pedagogical sciences, assistant professor, doctoral student at the Department of History and Philosophy of Education, Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

CULTUROLOGICAL CONTEXT OF TEXTBOOKS AND ANTHOLOGIES ON FOREIGN LITERATURE: DIDACTIC-METHODICAL ASPECT

The article states that the conceptual paradigm of school literary education in Ukraine is based on the key ideas of implementing a culturological approach to foreign literature teaching. The author points out that the culturological approach implementation in textbooks and anthologies on foreign literature is determined by biographical, historical-literary and cultural-artistic contexts, which are used to study literary works from the perspective of various historical and cultural phenomena. The principles of the culturological context implementation in the theoretical, analytical and illustrative blocks of 1990–2000 textbooks as an effective means of putting the culturological approach to foreign literature teaching in secondary schools are revealed. It is claimed that the effective usage of advanced methodological achievements of previous historical epochs will contribute to the modern strategy elaboration for designing and using textbooks in school literary education based on culturological approach, identifying areas for improvement of the textbook from the perspective of this issue. The paper highlights the influence of artistic interaction between the literature and other arts (painting, cinema, theater, music, sculpture, architecture, etc.) on the actualization of fundamental and background students' knowledge, their reading, life and sensory experience, and improving the person's inner world, and forming readers' tastes and interests throughout the life. The author focuses on the gradual improvement of artistic interaction in textbooks and anthologies on foreign literature of this historical period from the illustrative approach to the wide culturological context, which is implemented in biographical essays, literary-critical materials, methodical part and illustrative materials of textbooks. It is shown that the authors of textbooks mainly take into account the specific features of artistic perception of each art form and propose a system of work that focuses on improving the analysis and interpretation skills of literary works, taking into account artistic analogues.

Keywords: school literary education, foreign literature, textbook, culturological approach to foreign literature teaching, literary work, culturological context, artistic analogues.